

TÜRKİYE'DE SİYASET

OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

Osmanlı Devletine egemen olan devlet yönetim sistemi, padişah merkezli monarşik bir sistemdi. Bu sistemde ise, halk tarafından yapılan bir seçim olmadığı gibi, denetim de söz konusu değildi. Diğer bir deyişle, Osmanlı Devletinde tarihsel süreç içerisinde her ne kadar iktidara yönelik kendi içinde birtakım denetim ve denge mekanizmaları öngörölmüşse de, bu günümüzde anladığımız türden demokratik ve etkin bir denetim değildi.

"Ülke nasıl kurtulur?" sorusunun ortaya çıkardığı temel motivasyonla büyük bir kısmı yurt dışında eğitim görüp yurda dönerek bürokraside görev alan kişiler bu doğrultuda siyasal ve toplumsal hayata dair yenilik hareketlerine girişmişlerdir. Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanlarını (1856) takiben ilan edilen iki meşrutiyet (1876 ve 1908) ile birlikte Osmanlı halkı, din ve vicdan özgürlüğü, azınlık hakları, anayasa, meclis, siyasal parti, seçim gibi modern siyasete özgü kavramlarla tanışma olanağını yakalamıştır.

MUTLAK MONARŞİ DÖNEMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet yapısı, devlet başkanının soya dayalı olarak başa geçtiği monarşidir. Monarşi, uzun süre, padişahın mutlak iktidar olarak öne çıktığı ve denetim mekanizmalarının sembolik olduğu mutlak monarşi şeklinde gerçekleşmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda temel güç mücadelesi padişah ve askeri - sivil bürokrasi arasında geçmektedir. Özellikle çözülme dönemini oluşturan 1800'lü yıllarda güç/ iktidar mücadelesi artmıştır. Padişahlar, güçlerini korumak isterken, bürokrasi yetkilerini anayasa ile güvence altına almak ve arttırmak mücadelesindedir. Modernleşme sürecinde, Osmanlı İmparatorluğunda siyasal etkileri de olan bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararlardan birkaçı siyaset açısından önemlidir.

Bu süreçte padişahın yetkilerinin belirli konularda yasalarla sınırlandığı

- ✓ Tanzimat fermanı
- ✓ Islahat fermanı
- ✓ 1. Meşrutiyet ve
- ✓ 2. Meşrutiyet gibi gelişmeler yaşanmıştır.

Modernleşme Girişimleri ve Anayasal Monarşiye Geçiş

1- Tanzimat Dönemi

Türkiye'de modernleşme hareketlerinin temelini atılmaya başlandığı dönem olarak "Tanzimat Dönemi" yaygın kabul görmüştür. Politik ve toplumsal hayatta önemli düzenlemeleri kapsayan 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun (Tanzimat Fermanı) ilanı ile başlayan bu dönem 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadar devam etmiştir. Kavram olarak ise Tanzimat, Türk siyasal, idari, ekonomik ve sosyal yaşamında topyekûn bir değişmeyi ve yeniden yapılanmayı ifade eder.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Sultan Abdülmecit, halka mal, can ve namus emniyetini sağlayacağına dair teminat vermiş; vergilendirme hususunda adaleti tesis edeceğini ifade ederek, askere alma şekli ve askerlik süresini de belli bir düzene oturtacağını açıklamıştır. Böylelikle kamusal hayatın her alanına yasa anlayışı hâkim kılınacağı ve keyfiyet ve başı bozukluk terkedileceği ilan edilmiştir.

2- Islahat Fermanı

Islahat Fermanı'nın hazırlanma sürecinde ise devletin o dönem sıkça mücadele içinde olduğu Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın desteğini alması sonucu ortaya çıkan politik ve toplumsal şartların öne çıktığı söylenebilir. Bu iki ülkeye özellikle Kırım Savaşı arefesinde almış olduğu ekonomik ve askeri yardımlar sebebiyle borçlu hisseden Osmanlı ve doğal olarak Sultan Abdülmecit, 28 Şubat 1856 tarihinde bünyesindeki gayri müslim tebaanın haklarını merkeze almakla birlikte Müslüman ahaliyi de yakından ilgilendiren Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir.

Modernleşme Girişimleri ve Anayasal Monarşiye Geçiş

Islahat Fermanı ile birlikte Osmanlı toplum yapısında 19. yy.'a kadar süregelen İslam şeriatı temelli müslim-gayrı müslim ayrımı devlet nezdinde tamamen sona ermiş; tebaanın herhangi bir cemaat ayrımı olmaksızın eşit statüde bireylerden meydana geldiği kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra gerekli şartları sağlamaları koşuluyla herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın gayrı müslimlerin de askeri veya mülki nitelikteki devlet okullarına girebilmelerinin önü açılmıştır. Yine Müslüman olmayan topluluklar, ister mesleki isterse genel eğitimi içeren okullar açabilme hakkına sahip olmuşlardır. Bu süreçte hiçbir dini ayrıma başvurmadan tüm bireylerin çatısı altında toplanabileceği bir "Osmanlı yurttaşlığı" kavramı öne çıkarılmıştır.

Bu iki ferman ve yapılan modernleşme hareketleri ile gerilemenin önüne geçilememesi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda monarşiye yönelik muhalefet hareketleri artmıştır. Bunların en önemlisi **Genç Osmanlılar'dır**.

Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Agâh Efendi gibi önemli isimlerin liderliğinde çalışmalarını yürüten Genç Osmanlılar, çıkarmış oldukları gazeteler vasıtasıyla hürriyet, eşitlik ve adalet temalarını sıkça işlemişler; devletin kurtuluşunun çözümünün padişahın otoritesini bütünüyle sınırlamadan anayasal/ parlamenter düzene geçişte yattığını kararlı bir şekilde savunmuşlardır. Nitekim 1870'li yıllara gelindiğinde tüm bu gayretler sonuç vermiş, askeri ve sivil bürokrasi iş birliğiyle Sultan Abdülaziz hal edilerek, kısa sürecek bir Sultan V. Murat saltanatı sonrası, Sultan II. Abdülhamit meşrutiyet ilanı ve anayasa hazırlanmasının sözü alınarak tahta geçirilmiştir.

I. MEŞRUTİYET

- ✓ 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte hazırlanan Kanun-i Esasi isimli anayasa, nüfusunun çoğunluğu Müslüman bireylerden oluşan bir ülkedeki ilk anayasa olması dolayısıyla büyük önem arz etmiştir.
- ✓ "Meclis-i Umumi" adı verilen bir parlamento oluşturulmuş; üyeleri halk tarafından seçilen "Heyet-i Mebusan" ve üyeleri tamamen padişah tarafından atanan "Heyet-i Ayan" bu parlamentonun iki temel yapısı olarak hayata geçirilmiştir.
- ✓ Ne var ki kanun tekliflerinin padişahın iznine, kanunların yürürlüğe girişinin ise yine padişahın onayına tabi olması, padişahın dilediği zaman Heyet-i Mebusan'ı feshedebilmesi gibi düzenlemeleri bünyesinde barındıran 1876 Anayasası, batılı anlamda bir meşrutiyeti tesis edebilmekten uzak kalmıştır .
- ✓ Nitekim Sultan II. Abdülhamit, anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak 1878 yılında parlamentoyu feshederek yeniden klasik mutlak monarşi düzenine dönmüş ve 1908 yılına kadar bu şekilde ülkeyi yönetmiştir.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANI

- ✓ İkinci Meşrutiyet'in ilanından Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar geçen sürece damgasını vuran en önemli politik kurumun İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğu söylenebilir. Cemiyetin fikri temelleri ise Jön Türkler olarak bilinen oluşum aracılığıyla atılmıştır.
- ✓ Homojen bir yapıya sahip olmayıp çeşitli siyasal görüşlerden insanları bünyesinde barındıran ve II. Abdülhamit yönetimine karşı muhalif duruşun ortak zeminini oluşturduğu bir hareketi temsil eden Jön Türkler'in ismi de "Genç Türkler" anlamındaki Fransızca "Jeunes-Turcs" kalıbından gelmektedir. Jön Türkler, anayasal meşruti düzeni yeniden geri getirmeyi en temel önceliği olarak kabul etmişlerdir.
- ✓ Jön Türkler arasında yaşanan anlaşmazlıklar sonrasında, hareketten ayrılan ve üyelerinin büyük çoğunluğunu Tıbbiye ve Harbiye Mektebi kökenli isimlerin oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuştur.
- ✓ İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk güç gösterisini ise 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde üstlendiği rolle yapacaktır.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

- ✓ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte daha önceden rafa kaldırılan Kanun-i Esasi, yeniden yürürlüğe konmuş ve çok geçmeden de seçimlere gidilmesi kararlaştırılmıştır. İttihat ve Terakki ile Prens Sebahattin liderliğindeki Ahrar Fırkası'nın yer aldığı 1908 seçimleri, Türk Siyasal Hayatının ilk çok partili seçimi olarak karşımıza çıkmıştır. İttihat ve Terakki'nin mutlak üstünlüğü ile sonuçlanan seçimler sonrasında içinde farklı din ve etnik kökenden pek çok milletvekilini barındıran Meclis-i Mebusan faaliyetlerine başlamıştır.
- ✓ II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında çok partili hayata geçiş döneminin önemli özelliği, **yaşanan siyasal istikrarsızlık ve kaoslardır**. Partiler arasında büyük bir iktidar mücadelesi yaşanmakta, bu mücadele demokratik bir zeminin çok ötesinde karşı tarafa yönelik yok etmeye dayalı yöntemleri de içermektedir. Yine baskı, tehdit, muhalif hareketleri ortadan kaldırma yeri geldiğinde rakip partiden isimlere suikastlar gerçekleştirme dönemde bolca görülen durumlardandır.
- ✓ Böyle bir ortamda İttihat ve Terakki'nin askeri kanadı olarak adlandırılabilir ve başlarını Enver ve Cemal Beylerin çektiği grup, 23 Ocak 1913'te hükümet binasını basarak kabineyi istifaya zorlamış, Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı da öldürerek darbe yoluyla iktidarı ele geçirmişlerdir. "Bab-ı Âli Baskını" olarak tarihe geçen bu hükümet darbesi ile birlikte I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar öncülüğünü Talat, Enver ve Cemal Paşa'nın yaptığı İttihat ve Terakki, devlet yönetiminde tek söz sahibi merkez hâline gelmiştir.

TÜRK SİYASAL HAYATINA YÖNELİK VURGU

İttihat ve Terakki Partisi tecrübesi, Türkiye'de demokratikleşme anlamında oldukça kötü bir miras bırakmıştır. Padişahın yetkilerinin yasalarla sınırlandırılması, anayasal bir sistem, özgürlükler söylemleriyle öne çıkan İttihat ve Terakki Partisi iktidara geldiğinde söylemlerinin tam tersi politikalar izlenmiştir. Sertlik yanlısı politikalar izlemiş, muhalifler yeri geldiğinde öldürülmüş, özgürlükler sınırlandırılmış, baskı ve korkuya dayalı bir yönetim kurulmuştur.

TÜRK SİYASAL HAYATINDA, DEMOKRATİKLEŞME OLARAK ADLANDIRILABİLECEK İLK GİRİŞİMDEN İTİBAREN TARİHSEL SÜREÇTE MUHALEFETTE İKEN DİLE GETİRİLEN SÖYLEMLERİN İKTİDARDA ÇOK FARKLILAŞTIĞI DURUMLARLA SIKLIKLA KARŞILAŞILMAKTADIR.

1. DÜNYA SAVAŞI VE İMPARATORLUĞUN YIKILIŞI

- ✓ Sanayi devrimi sonrasında sermaye birikimlerini ve siyasal birliklerini hızla tamamlamış olan İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletleri, hammadde ihtiyaçlarını karşılayacak sömürgelerin elde edilmesi konusunda da diğer devletlere göre daha avantajlı konuma gelmiştir. Buna karşılık ekonomik ve siyasal birliklerini geç tamamlayan Almanya ile İtalya ise söz konusu sömürge paylaşımının küçük ortağı konumuna düşmüştür. Avrupa'da yaşanan bu iktisadi temelli kutuplaşma, 1914 Haziran'ında Avusturya Macaristan İmparatorluğu veliahtı Ferdinand'ın Saraybosna'da uğradığı suikast sonucunda I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açmıştır.
- ✓ Batılı devletler açısından savaş öncesi hammadde ve dolayısıyla sömürge arayışlarının cazibe merkezi olan Osmanlı Devleti ise o zamana kadar kaybetmiş olduğu toprakları geri alarak ihtişamlı günleri geri dönmek amacıyla kendisine müttefik arayışına girmiştir. İlk önce İngiltere ve Fransa ile bu konuda yakınlaşma çabalarına giren İttihat ve Terakki yönetimi, beklediği karşılığı alamayınca Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun yer aldığı bloka dahil olmuştur.
- ✓ Savaş boyunca Kafkasya, Çanakkale, Hicaz, Yemen, Sina ve Filistin, Irak, Makedonya ve Galiçya cephelerinde mücadele veren Osmanlı ordusu, Çanakkale Cephesi ve Irak Cephesi'nde giriştiği Kut'ülAmare Savaşı dışında bir başarı elde edememiş, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile de savaştan yenik çıktığı resmiyete kavuşmuştur. Savaş sonrası Enver, Cemal ve Talat Paşalar ülkeyi terk ederken, padişah Sultan Vahdettin, hükümeti kurma görevini İngilizlerle sıkı dostluğuyla bilenen Damat Ferit Paşa'ya vermiştir.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ

- ✓ Anadolu'nun İtilaf Devletlerince işgaliyle birlikte, Gazi Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde 19 Mayıs 1919'dan itibaren direniş hareketleri başlatılmış, yerel bazda örgütlenen Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ismiyle tek bir çatı altında toplanmıştır. 22 Haziran 1919'da yayınlanan Amasya Genelgesi ile millî mücadelenin amacı, gerekçesi ve yöntemi net bir şekilde ifade edilmiş, 23 Temmuz 1919 tarihli Erzurum Kongresi ve 4 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi, mücadelenin yurt sathında yayılması ve tam bağımsızlık vurgusunun kuvvetli bir şekilde yapılması adına önemli kilometre taşları olmuştur.
- ✓ İstanbul'un İngilizler tarafından işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması sonucunda Gazi Mustafa Kemal Paşa, milletin iradesini yansıtacak ve işgale karşı yürütülen mücadelenin merkezi konumuna gelecek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni (T.B.M.M.) 23 Nisan 1920'de Ankara'da kurmuştur.
- ✓ Nitekim T.B.M.M. bu dönemde en önemli yasama faaliyetlerinden birisi – belki de birincisi – olarak kabul edilebilecek olan 1921 Anayasası'nı (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) hazırlamıştır. 1921 Anayasası, tipik bir meclis hükümeti sistemini öngörmüş, yasama ve yürütme güçlerinin mecliste toplanmasını, bakanların tek tek meclis tarafından seçilmesini içermiştir. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu vurgulanmış olup, buna ilaveten herhangi bir devlet başkanlığı mekanizması oluşturulmamış, bakanlar kurulunun da meclise karşı kullanabileceği –fesih yetkisi dahil– hiçbir enstrümana yer verilmemiştir.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ

- ✓ Millî mücadele yıllarında T.B.M.M. içerisinde iki politik grup karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Gazi Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu olup, ülkenin geleceğine ilişkin daha radikal çözümleri öngören bir profili yansıtmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya ve düşüncelerine muhalif olan ekip ise İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuşlar, milli mücadele başarıya ulaştıktan sonra da saltanatın devam etmesini ve modernleşme çalışmalarının aceleyle getirilmeden yürütülmesini savunmuşlardır. Bu iki grubun üzerinde birleştiği ortak zemin ise vatanın işgalden kurtarılması gerekliliğidir.
- ✓ Millî mücadelenin başarıyla sonuçlandırılması sonrasında 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması, eski düzene yeniden geri dönmeyeceğinin en somut göstergesi olmuş, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması da yeni bir bağımsız Türk devletinin kurulması yolunda atılan kritik bir adım olarak karşımıza çıkmıştır. Musul ve Kerkük'ün durumu daha sonra görüşülmek üzere ertelenirken, yeni devletin sınırları Lozan Antlaşması ile neredeyse kesinleşmiştir.
- ✓ İç siyasete bakıldığında ise 1923 yılının Nisan ayında son toplantısını yapan T.B.M.M. dağılmış, İkinci Grubun yeni seçimlere katılmama kararı alması üzerine 11 Ağustos 1923'te üyelerini Birinci Grup'un oluşturduğu II. T.B.M.M. yasama ve yürütme faaliyetlerine başlamıştır. Yine bu dönemde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele boyunca kendisiyle beraber hareket eden Birinci Grup ile birlikte partileşme çalışmalarını başlattığı görülmektedir. Söz konusu çerçevede 11 Eylül 1923 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında "Halk Fırkası" kurulmuştur.

1923-1950 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SİYASET CUMHURİYETİN İLANI

- ✓ Öncelikle Kurtuluş Savaşı sürecinde Türk siyasetinde belirleyici aktör olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün öne çıktığını ve ölümüne kadar geçen süreçte Türk siyasetinde en etkili aktör olduğunu belirtmek gerekiyor.
- ✓ II. T.B.M.M. ile birlikte siyaseten daha rahat hareket etme olanağı bulan Gazi Mustafa Kemal Paşa, kafasındaki yeni yönetim modelini yürürlüğe koyma yolunda çalışmalarına başlamıştır. Eylül ayı boyunca geçen yoğun tartışmalar sonrası 28 Ekim akşamı Çankaya'da yapılan toplantıda ertesi gün Cumhuriyet ilân edilmesi kararlaştırılmış; Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın öncülüğünde anayasaya "Türkiye Devleti'nin şekl-i hükümeti Cumhuriyettir." hükmünün konulması için yasa önerisi hazırlanmıştır.
- ✓ 29 Ekim'de toplanan Halk Fırkası Meclis Grubu'nda önerinin kabulü üzerine, T.B.M.M.'de aynı gün yapılan toplantıda Cumhuriyet ilânı önerisi benimsenmiş, aynı gün yapılan seçimde Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bundan sonra anayasaya göre, T.B.M.M.'nin Cumhurbaşkanı'nı kendi içinden bir seçim dönemi için seçmesi, Cumhurbaşkanı'nın T.B.M.M. üyeleri arasından bir Başvekil ataması ve Başvekilin de hükümet üyelerini yine meclis üyelerinden seçerek, hükümeti önce Cumhurbaşkanı'nın sonra T.B.M.M.'nin onayına sunması kararlaştırılmıştır. Ertesi gün Gazi Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı Başvekilliğe atamış ve aynı gün de Cumhuriyet hükümeti ilân edilmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEMEL BELİRLEYİCİ AKTÖR: MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Mustafa Kemal Atatürk: Büyük bir asker, güçlü bir liderdi. Modern Türkiye'nin yaratılmasında ve Türkiye'nin toplumsal değişim sürecinde büyük etkisi oldu...

"CUMHURİYET" İN İLK YILLARINDA SİYASAL GELİŞMELER

- ✓ Cumhuriyet'in ilk döneminin siyasal alanda en temel özelliklerden birini, tek parti rejiminin öne çıkması oluşturur. Türkiye'de 2 farklı dönemde muhalefet partileri kurulmuş olsa da bunlar kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kalmışlardır. Cumhuriyet döneminde birden fazla partinin katıldığı ilk genel seçimler 1946 yılında gerçekleşmiştir.
- ✓ Cumhuriyet döneminde tek parti iktidarının öne çıkmasında, modernleşme hareketlerine ve devrimlere ağırlık verilmesi ve bir muhalefetin bu girişimleri sekteye uğratabileceği düşüncesinin önemli etkisi bulunmaktadır.
- ✓ Hilafetin kaldırılması konusundaki farklı düşünceler, Lozan anlaşması sürecinde anlaşma maddelerine itirazlar, modernleşmenin yöntemi konusundaki anlaşmazlıklar gibi nedenler sonrasında Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi kurulmuştur: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) – 17 Kasım 1924

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI 17 KASIM 1924 – 5 HAZİRAN 1925

- ✓ 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuş, Cumhuriyet dönemiyle birlikte parlamento ilk defa örgütlü bir muhalefete ev sahipliği yapmıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadele dönemindeki yol arkadaşlarının önemli bir kısmının içerisinde yer aldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 58 maddeden oluşan parti programında demokrasi, liberalizm ve genel özgürlükler hususlarına özel bir önem atfetmiş, dini düşünce ve inançlara saygılı olunacağını vurgulamıştır.
- ✓ Yeni kurulan rejimin karşılaştığı ilk ciddi kalkışma 13 Şubat 1925 tarihinde Bingöl'de patlak verip Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli bir bölümüne yayılan Şeyh Said İsyanı olmuştur. Cumhuriyet rejiminin İslam Dinin esaslarıyla bağdaşmadığı iddiasından hareketle dini temellere dayanan bir ayaklanmaya öncülük eden Şeyh Said ve beraberindekileri durdurmak amacıyla hükümet de radikal tedbirler alma yoluna gitmiştir.
- ✓ Bu bağlamda 4 Mart 1925 tarihinde mecliste kabul edilen ve iki yıl yürürlükte kalması kararlaştırılan Takrir- Sükûn Kanunu ile birlikte siyasal iktidar, cumhurbaşkanının da onayını alarak başta irtica ve isyan olmak üzere ülkenin düzenini bozmaya yönelik çalışmalarda bulunan her türlü oluşumun varlığına son verme yetkisini eline almıştır.

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI

- ✓ Kanunun tanıdığı olağanüstü yetkilerle birlikte hükümet, isyanı bastırmış, Şeyh Said ve beraberindekiler kurulan Şark İstiklal Mahkemelerinde yargılanıp idam edilmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele yıllarında kader birliği yaptığı ve daha sonrasında siyaseten ayrı düştüğü yol arkadaşları tarafından 1924 yılının Kasım ayında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, siyasal faaliyetlerine dini alet ettiği ve bazı temsilciliklerinin Şeyh Said İsyanı'nda parmağı olduğu gerekçesiyle 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır.
- ✓ Sonraki süreçte, Mustafa Kemal Paşa'ya hazırlanan suikast girişimi (İzmir - Haziran 1926), Cumhuriyet halk Fırkası'nın muhaliflere karşı sert bir tavır sergilemesine de yol açmıştır.
- ✓ Suikast girişimi sonrasında İstiklal Mahkemelerinde açılan davalarda suikastın düzenleyicileri, kapatılan TCF'nin Kazım (Karabekir), Refet (Bele) ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa gibi ileri gelenleri ve I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'da kalıp milli mücadele içerisinde yer alan eski İttihatçılar yargılanmış, içlerinde ölüm ve hapis cezasına çarptırılanlar olmuştur. TCF'nin kurucu isimleri ise beraat etmişlerdir.
- ✓ Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet girişimini oluşturan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yaklaşık 7 aylık bir süreç sonrasında kapatılmış ve girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.
- ✓ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasında, dönem iktidarının güçlü bir muhalefet hareketinin, modernleşme sürecini sekteye uğratacağı düşüncesinin de önemli etkisi bulunmaktadır. Sonraki süreçte ise modernleşme hareketlerine hız verilmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİNİN 2. MUHALEFET PARTİSİ SERBEST CUMHURİYET FIRKASI / 12 AĞUSTOS – 16 KASIM 1930

- ✓ Türkiye'deki politik rejim hakkında Batı dünyasının sahip olduğu olumsuz imajı yıkmak ve siyasal tansiyonu düşürmek adına çözüm arayışı içinde olan Mustafa Kemal Paşa, 1930 yılına gelindiğinde iki partili sistemi yeniden denemeye karar vermiş ve arkadaşlıkları Harbiye yıllarına kadar dayanan Fethi (Okyar) Bey'den bir parti kurmasını talep etmiştir. Fethi Bey de bu talebi kabul ederek 12 Ağustos 1930 tarihinde SerbestCumhuriyet Fırkası'nı (SCF) kurmuştur. Serbest Fırka, rejimin temel prensiplerine sadık kalacağının sözünü vermekle birlikte ekonomi ve politikada liberal çizgiyi savunan bir program etrafında örgütlenme yolunu tercih etmiştir.
- ✓ 1930 yılında yapılan yerel seçimlere katılan Serbest Fırka hiç beklenmedik bir başarı elde ederek 502 seçim bölgesinden, iki tanesi kent merkezi (Samsun ve Silifke) olmak üzere 40 belediye kazanmayı başarmıştır. Yerel seçimler sonrasında Fethi (Okyar) Bey, Cumhuriyet HalkFırkası'nı seçimlere hile karıştırmakla suçlamış ve İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey hakkında bir gensoru önergesi vermiştir.
- ✓ Bu gelişme üzerine siyasal iktidar da refleks göstermekte gecikmeyerek, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı ve yöneticilerini vatana ihanetle itham etmiştir. Mevcut gerilimde Cumhuriyet Halk Fırkası'nı işaret ederek taraf olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya gelmek istemeyen Fethi (Okyar) Bey de 16 Kasım 1930 tarihinde partisini feshetme kararı almıştır.
- ✓ Bizzat Atatürk'ün isteğiyle kurulan Fırka, kuruluşundan yaklaşık 3 ay sonra kurucularının kararıyla kapatılmış ve Cumhuriyet tarihinin ikinci muhalefet partisi girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ

Türkiye'de çok partili hayata geçişin bazı önemli nedenleri bulunmaktadır:

- ✓ 2. Dünya Savaşı sonrasında 2 kutuplu bir dünya oluşmaktadır. Türkiye'nin kuzeyinde önemli bir Rus tehdidi bulunmaktadır. Rus tehdidine karşı, Türkiye, ABD ve Batı Bloğu ile bir ittifak kurma çabası içerisinde. Demokrasiye geçiş, bu süreci hızlandıracak faktörlerden biri olarak görülmektedir.
- ✓ Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde bazı politikalar konusundaki uyuşmazlıklar nedeniyle önemli bir muhalif hareket ortaya çıkmış, artan anlaşmazlıklar sonrasında partiden ayrılmışlardır. Bu isimlerin en önemli ismi Celal Bayar'dır. Celal Bayar, ölümüne kadar olan süreçte Atatürk'ün çok yakınındaki isimlerden birisidir. Bu nedenle kurulacak bir muhalefet partisinin başında Atatürk ve ilkelerine bağlılığından kuşku duyulmayacak bir ismin olması önemlidir.
- ✓ Demokrasi, Cumhuriyet'in önemli projelerinden birisidir. Uzun bir süre devrimlerin ve modernleşme girişimlerinin gerçekleştirilmesi vb. sebeplerle ertelense de gerçekleştirilmek istenen temel bir hedefi yansıtmaktaydı.

Bu gelişmeler ışığında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de oluru ve teşviki alınarak 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP), resmen kurulur. Partinin en önemli dört ismi olarak , Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü öne çıkar...

İSMET İNÖNÜ

Çok başarılı bir askerdir. Tek parti döneminde siyasette sertlik yanlısı politikalarıyla öne çıktı. 1970'li yıllara kadar siyasetin içinde önemli bir politik aktör olarak kaldı. Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinde çok önemli rol oynadı.

DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU VE İLK ÇOK PARTİLİ SEÇİM

- ✓ Demokrat Parti (DP), 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulur.
- ✓ Parti programında esas olarak ekonomik ve siyasal alanlarda liberalleşme politikası benimsenmiş olup; partinin asıl amacı ülkede demokrasinin geniş ve ileri düzeyde gerçekleştirilmesi olarak saptanmıştır. Programda, temel hak ve özgürlüklere de geniş yer verilirken tek dereceli seçim sistemine geçilmesi ve yönetimin halkın buyruğunda ve denetiminde olması talep edilmiştir. Ekonomik alanda ise özel girişim ve sermayenin esas tutulduğu bir liberalleşme amaçlanmıştır
- ✓ 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'nda İsmet İnönü'nün genel seçimlerin öne çekilmesine karar vermesiyle birlikte ülke genelindeki örgütlenmesini henüz tamamlayamayan DP, ilk ciddi siyasi sınavını 21 Temmuz 1946 seçimlerinde vermek durumunda kalmıştır. Gerek açık oy gizli sayım yöntemiyle gerekse DP tarafından ileri sürülen CHP'nin seçmenlere baskı yaptığı ve seçime hile karıştırdığı iddialarıyla 1946 seçimleri hayli tartışılmıştır. 24 Temmuz'da açıklanan resmi seçim sonuçlarına göre; T.B.M.M.'deki toplam 465 milletvekilliğinden CHP: 397, DP: 61, Bağımsızlar: 7 sandalye kazanmış, seçime katılım oranı %85'i bulmuştur
- ✓ **CUMHURİYET TARİHİNDE BİRDEN FAZLA PARTİNİN KATILDIĞI İLK GENEL SEÇİMLER 21 TEMMUZ 1946 TARİHİNDE YAPILMIŞTIR. AMA OYLARIN TASNİFİNİN GİZLİ YAPILMASI NEDENİYLE, SEÇİMLER ÇOK TARTIŞILMIŞTIR VE DEMOKRATİK ANLAMDA BİR SEÇİM OLARAK DEĞERLENDİRİLEMEZ. DEMOKRATİK SEÇİMİN EN TEMEL ŞARTI GİZLİ OY, AÇIK TASNİF SİSTEMİDİR.**

TÜRK SİYASAL HAYATINA YÖNELİK VURGU

Cumhuriyet tarihinde birden fazla partinin katılacağı ilk çok partili seçimler normalde 1947 tarihinde gerçekleştirilecekti. Demokrat Parti ve muhalefet partileri daha örgütlenmelerini tamamlamadan iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi seçimleri 1 yıl öne çekerek, erken seçim kararı alır. Bu süreçte yeni kurulan partiler bir çok ilde örgütlemesini tamamlayamamıştır.

BİRDEN FAZLA PARTİNİN KATILACAĞI İLK SEÇİMLERDE İKTİDAR, SEÇİM TARİHİNİ KENDİSİNE AVANTAJ SAĞLAYACAK ŞEKİLDE DEĞİŞTİRMIŞTİR. TÜRK SİYASAL HAYATININ HER AŞAMASINDA İKTİDARLARIN, SEÇİM TARİHLERİNİ VE SEÇİM YASALARINI KENDİ LEHLERİNE OLACAK ŞEKİLDE DEĞİŞTİRDİKLERİ SAYISIZ ÖRNEK GÖRÜLMEKTEDİR. ÖZETLE, TÜRK SİYASAL HAYATINDA OYUNUN KURALLARI SÜREKLİ DEĞİŞMEKTEDİR. OYSA, GELİŞMİŞ DEMOKRASİLERDE SEÇİM KURALLARI ÜZERİNDE ÇOK AZ DEĞİŞİKLİK YAPILMAKTA VE BU DEĞİŞİKLİKLER GENELDE PARTİLERİN UZLAŞMASIYLA GERÇEKLEŞTİRİLİR.

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARI

- ✓ 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan ve çoğunluk sisteminin uygulandığı genel seçimlerde oyların %55,2'sini alan DP 416 milletvekilliği, %39,6'sını alan CHP ise 69 milletvekilliği kazanmıştır. Millet Partisi ise %4,6'lık oy oranıyla yalnızca 1 milletvekilliği elde edebilmiş, 1 milletvekilliği ise bağımsızlar tarafından alınmıştır.

Seçimi Demokrat Parti'nin kazanmasında özellikle iki faktör çok etkili olmuştur:

- ✓ CHP, parti politikası olarak ekonomide ve modernleşme sürecinde katı bir devletçiliği benimsiyordu. Bürokrasinin halk üzerinde katı bir baskısı ve zenginleşmede belirleyiciliği söz konusuydu. Özellikle ekonomik kriz dönemleri de söz konusu olduğunda devletçi politikalar halkta/ büyümek isteyen orta sınıflarda tepkiyle de karşılanıyordu. Demokrat Parti, ekonomide ve siyasette liberal politikalar izleyeceğini vaat ediyordu. Serbest girişimi öne çıkaracağını, sermayeyi tabana yayacağını belirtiyordu. Bu politikalar, büyümek/ zenginleşmek isteyen orta sınıflar ve girişimciler açısından önemli bir umuda da neden oluyordu.
- ✓ CHP, batıda ortaya çıkan laiklik anlayışını, aynı koşullar Türkiye'de olmamasına rağmen, belirli dönemlerde - özellikle İsmet İnönü döneminde - çok katı bir şekilde uyguladı. Bu durum geniş halk kitlelerinde önemli bir tepkiyi de beraberinde getirdi. DP, demokrasiyi öne çıkaracağı, dini inançlara yönelik hoşgörülü bir politika izleyeceği, hak ve özgürlüklere önem vereceğini sürekli vurguladı.

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARI

- ✓ Seçimler sonrasında Demokrat Parti, büyük bir çoğunlukla tek başına iktidar olmuştur.
- ✓ Seçimlerden sonra ordunun, iktidarı DP'ye vermeyeceği söylentileri daha ilk aşamadan itibaren Ordu ve DP arasında bir güvensizliği ortaya çıkarmıştır.
- ✓ Demokrasiye geçiş sürecinde İsmet İnönü'nün demokratikleşme yönündeki tavrı, sürecin yumuşak şekilde geçmesine yol açmıştır. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa etmiş ve sonraki süreçte Celal Bayar, Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan olmuştur. Bu süreçte ordu üzerinde de büyük saygınlığı bulunan İsmet İnönü'nün iktidarı devretme konusundaki olumsuz bir tavrı, sürecin çok sarsıntılı geçmesine neden olabilirdi.
- ✓ Seçim sonuçlarının kesinleşmesi sonrasında T.B.M.M. toplanmış, DP Genel Başkanı Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, diğer bir kurucu isim Refik Koraltan ise meclis başkanlığına seçilmiştir. Celâl Bayar, başbakanlık makamı için İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'i uygun görmüş ve kendisini hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.
- ✓ Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in başbakanlık üstlendiği 1950'li yıllar boyunca, DP mecliste büyük bir çoğunluk elde etmiş; CHP ana muhalefet partisi olarak siyasette ikinci büyük parti konumunu korumuştur. 10 yıl sürecek DP iktidarı boyunca hükümet ile muhalefet arasındaki ilişkiler istisnai durumlar hariç politik açıdan hayli gerilimli geçmiştir.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE YÖNELİK BİR KAÇ VURGU (1950-1960)

DEMOKRAT PARTİ'NİN İLK DÖNEMİ

- ✓ DP'nin ilk dönemi ekonomik anlamda başarılı geçti. ABD ve batıyla ilişkiler geliştirildi. Dış yardımlar alındı. Ülkede özellikle tarımda makineleşmenin artmasıyla birlikte tarımsal üretimde önemli gelişmeler yaşandı.
- ✓ İktidar muhalefet ilişkileri ise gergindir. Öncelikle muhalefette bulunan CHP'nin lideri İsmet İnönü, askeri ve sivil bürokraside saygın bir isimdir. Bunun yanında çok güçlü bir siyasetçidir. DP, iktidar olduğunda, yönetim anlamında tek parti dönemine göre şekillenmiş, iktidara geniş yetkileri barındıran bir sistemle karşılaşmıştır. DP, özellikle güç kaybetme sürecinde bu yetkileri fazlasıyla kullanmaya çalışacaktır. 1953 yılında DP'nin, Cumhuriyet Halk Partisi varlığının, CHP'nin iktidarı döneminde haksız bir şekilde arttığı gerekçesiyle hazineye devri konusunda çıkardığı yasa nedeniyle iktidar ile muhalefet arasında büyük tartışmalar yaşanmış, ilişkiler gerilmiştir.
- ✓ 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerden Demokrat Parti çok daha güçlenerek çıkmıştır. Seçim sonuçlarında Toplam 541 milletvekilliğinden Demokrat Parti %58,4 oy oranıyla 503 milletvekilliği, CHP %35'1 oy oranıyla 31 milletvekilliği, Cumhuriyetçi Millet Partisi %5,3 oy oranıyla 5 milletvekilliği, bağımsızlar %0,6 oy oranıyla 2 milletvekilliği kazanmıştır.

Celal Bayar ve Adnan Menderes: Türkiye'de 1950'li yıllara Cumhurbaşkanı ve Başbakan olarak damgalarını vurdular.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE YÖNELİK BİR KAÇ VURGU (1950-1960)

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKİNCİ DÖNEMİ

- ✓ DP iktidarının ikinci dönemi ekonomik anlamda ilk dönem olduğu gibi başarılı geçmemiştir. Özellikle iklim koşullarındaki değişimler, belirli bölgelerde artan kuraklık nedeniyle tarımda verimlilik ve üretim düşmüş, yabancı sermaye girişinde, dış borçlanmada önemli sorunlar yaşanmıştır. Siyasal anlamda da gerilimler artarak devam etmektedir. Siyasette gerilimin tırmanması, iktidarın muhalefete yönelik baskıcı bir tavır sergilemesine de neden olmuştur. İzlenen politikalardan rahatsız olan DP içindeki bazı milletvekilleri partiden ayrılarak 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisini kuracak ve parti mecliste ikinci büyük parti haline gelecektir.
- ✓ 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimlerde toplam 610 milletvekilliğinden Demokrat Parti %48,6 oy oranıyla 424 milletvekilliği, CHP %41'4 oy oranıyla 178 milletvekilliği, Cumhuriyetçi Millet Partisi %6,5 oy oranıyla 5 milletvekilliği, Hürriyet Partisi % 3,5 oy oranıyla 4 milletvekilliği kazanmıştır.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE YÖNELİK BİR KAÇ VURGU (1950-1960)

DEMOKRAT PARTİ'NİN SON DÖNEMİ DÖNEMİ

- ✓ Demokrat Parti'nin son döneminde siyasal ve toplumsal gerilimler artış göstermiştir. Demokrat Parti artan muhalefete yönelik sert, baskıcı ve otoriter bir tavır sergilemiştir. 18 Nisan 1960'da 15 milletvekilinden oluşan bir tahkikat komisyonu kurulmuş, bu komisyona, yayın yasaklamak, siyasal faaliyetleri/ toplantıları yasaklamak gibi geniş yetkiler verilmiş ve aldığı kararlara itiraz yolu kapatılmıştı.
- ✓ Tahkikat Komisyonunun kurulması, yetkileri ve işleyiş yapısı, ciddi karşı hareketlerin patlak vermesine yol açmış, hükümete karşı İstanbul ve Ankara merkezli hem öğretim üyeleri hem de öğrenci tabanlı üniversite gösterileri düzenlenmiştir. Ankara'da ise 'Beşinci ayın beşinde saat beşte Kızılay'da' anlamına gelen '555K' parolasıyla DP iktidarını istifaya davet eden geniş çaplı gösteri düzenlenmiştir. 21 Mayıs 1960'ta Harp Okulu öğrencileri iktidarı protesto amacıyla Ankara'da bir yürüyüş tertiplemiştir. Yürüyüşten dört gün sonra Başbakan Adnan Menderes, Eskişehir'de yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonu'nun görevine son verileceğini ve erken seçime gidileceğini duyurmuştur.
- ✓ 1950'li yılların sonları ve 1960 yılı iktidar muhalefet ilişkilerinin çok gerilimli olduğu, iktidar baskısı arttıkça, bunun yanında bazı toplumsal hareketlerle iktidara yönelik tepkinin arttığı sürece de karşılık gelmektedir.

27 MAYIS 1960 DARBESİ

- ✓ 27 Mayıs 1960 tarihinde alt ve orta rütbeli subaylardan oluşan bir grup darbe gerçekleştirecektir. Radyodan okunan bir bildiriyle ordunun yönetime el koyduğu bildirilir, Meclis kapatılır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve DP'nin tüm bakan ve milletvekilleri tutuklanır. Ordu ve DP ilişkileri, iktidarın ilk döneminden beri sorunlu bir seyir izlemiştir. Özellikle DP iktidarının ikinci döneminden sonra zaman zaman darbe yapılmasına yönelik bazı girişimler ortaya çıkarılmıştır.
- ✓ Darbeden sonra askerlerden oluşan 38 kişilik bir Milli Birlik Komitesi (MBK) oluşturulmuştur. MBK'nin başına Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiş ve MBK, bakanlar kuruluna benzer bir işlev görmüştür. Darbe yönetimi sürecinde 1961 yılında bir Anayasa hazırlanmış ve hazırlanan anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde halkın %61,7'si tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

TÜRK SİYASAL HAYATINDA KARA BİR LEKE OLARAK SEÇİLMİŞ SİYASETÇİLERİN İDAMI

- ✓ Darbe döneminin Türk siyasal hayatına kara bir leke olarak geçecek bir uygulaması da Demokrat Parti'nin çok sayıda isminin asılsız suçlamalarla Yassıada'da yürütülen mahkemede yargılanıp idam, müebbet ve değişik oranlarda çok ağır cezalara çarptırılmalarıdır. Yargılamalar sonucunda 15 kişi idam cezasına çarptırılmış bunlardan dördünün cezası MBK tarafından onaylanmıştır. Başbakan Adnan Menderes (17 Eylül 1961), Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu (16 Eylül 1961), Maliye Bakanı Hasan Polatkan (16 Eylül 1961) idam edilmişlerdir. Celal Bayar'ın cezası ise yaşı nedeniyle müebbet hapse çevrilmiştir.
- ✓ Seçilmiş bir Başbakan'ın dahi yargılanıp idam ettirilebilmesi, sonraki süreçte askerin sivil siyaset üzerindeki gücünü çok arttırmıştır. Çok uzun süre ordu, Türk siyaseti üzerinde etkili olacaktır.

TÜRK SİYASAL HAYATINA YÖNELİK VURGU

Demokratik bir yönetimde ordu, iktidarın politikaları doğrultusunda güvenliği sağlamaya yönelik politikalar belirler/izler. Türkiye'de ise çok uzun dönem ordunun siyasete müdahale etme çabaları yoğun olarak görülür. Bu durum, Cumhuriyeti kuran kadronun önemli isimlerinin asker kökenli olması, askeri bürokrasinin cumhuriyet tarihinin hemen her döneminde çok güçlü olması ve askeri bürokrasinin "Cumhuriyeti biz kurduk korumak kollamak da görevimizdir" şeklinde tanımlanabilecek bir misyonu kendilerinde görmesinden kaynaklanmaktadır.

Demokrasilerde siyasal alanda krizler/ sorunlar yaşanabilir; demokratik bir yönetimde bu sorunların çözüm yeri Meclis ve seçimlerdir.

Ordunun, kendi görev alanları dışında, siyasette oluşan kriz ortamlarında neredeyse her 10 yılda bir siyasete müdahalesi demokratik bir siyasal kültürün oluşumunun önünde önemli bir engeli oluşturur.

KAYNAK

**TEMEL MAKALE: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SİYASET:
DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ, AKTÖRLER VE GELİŞMELER**

LEVENT BÖRKLÜOĞLU

DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

EDİTÖR: MEMET ZENCİRKIRAN - DORA YAYINEVİ